

DOI: 10.31648/kpp.9221

Kacper Kostrzewa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-0050-9643

kacper.kostrzewa04200@gmail.com

Przestępstwa dokonywane przy pomocy kasy samoobsługowej – kwalifikacja prawna czynu**Wstęp**

Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że w ostatnim czasie można zaobserwować nasilenie przestępczości sklepowej. W pierwszych sześciu miesiącach roku 2022 stwierdzono aż 17 219 kradzieży w sklepach. To o 27,6% więcej niż w analogicznym okresie 2021 r., kiedy było ich 13 491¹. Dodatkowo w ostatniej dekadzie, na skutek rozwoju technologicznego, wiele sieci sklepów zostało wyposażonych w kasy samoobsługowe, które współcześnie wykorzystuje się także w przestępczości sklepowej. Sposób działania sprawców w tym wypadku opiera się zazwyczaj na zeskanowaniu kodu kreskowego produktu wskazującego niższą cenę, zamiast zeskanowania kodu towaru faktycznie zabieranego przez sprawcę. Następuje to choćby przez przeklejenie kodu kreskowego przed udaniem się do linii kas samoobsługowych. Tym samym sprawca dokonuje płatności i uiszcza cenę za tańszy towar, którego w rzeczywistości nie kupuje, ponieważ zabiera ze sklepu produkt droższy, narażając sklep na straty. Działanie takie wzbudziło liczne problemy interpretacyjne wśród polskich sądów, w konsekwencji czego powstały dwie linie orzecznicze kwalifikacji prawnej analizowanego czynu. Pierwsza z nich, najczęściej spotykana w orzecznictwie ostatnich lat i w przekazie medialnym, kwalifikuje przestępstwo to jako oszustwo z art. 286 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny², natomiast druga, w zależności od wartości dokonanych strat, jako

¹A. Łukaszewicz, *Metoda na kody kreskowe: samoobsługa pomaga złodziejom*, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art37787921-metoda-na-kody-kreskowe-samoobsługa-pomaga-złodziejom> (dostęp: 23.04.2023).

²Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138), dalej: k.k.

kradzież na podstawie art. 278 § 1 k.k. albo art. 119 § 1 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń³. Zasadne wydaje się także rozważenie, czy czyny te wypełniają znamiona z art. 287 k.k., czyli tzw. oszustwa komputerowego.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie wybranego orzecznictwa sądów powszechnych ze spraw dotyczących typowych przestępstw dokonywanych przy pomocy kasy samoobsługowej. Analizie poddane zostały zwłaszcza kwestie wskazujące na realizację znamion ustawowych danego czynu zabronionego w okolicznościach faktycznych konkretnej sprawy. Zostały one następnie skonfrontowane z dotychczasowymi stanowiskami doktryny i orzecznictwa. Do realizacji tak określonego celu sformułowano następujący problem badawczy: jaka jest prawidłowa kwalifikacja prawna typowych czynów przestępnych dokonywanych przy pomocy kasy samoobsługowej? Rzeczony problem nie spotkał się jeszcze z szerokim zainteresowaniem ze strony doktryny, lecz można zauważyć coraz większą popularność tego tematu m.in. w mediach⁴.

Kwalifikacja prawna jako oszustwo

Oszustwo w podstawowej formie zostało stypizowane w art. 286 § 1 k.k. i odpowiada za nie ten, kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem doktryny dobrem chronionym przez cytowany artykuł jest mienie, a sam czyn zabroniony należy do kategorii przestępstw powszechnych, znamiennej umyślnością i ukierunkowaniem na osiągnięcie celu, jakim jest korzyść majątkowa. Przestępstwo to można popełnić tylko poprzez trzy oszukańcze sposoby wskazane w dyspozycji przepisu, z czego wynika, że dokonanie oszustwa za pomocą innego oszukańczego sposobu nie realizuje znamion tego czynu zabronionego. Przedmiotem wykonawczym oszustwa jest osoba, którą sprawca za pomocą oszukańczych metod skłania do aktywnego udziału w realizacji jego zamiaru, oraz mienie będące przedmiotem rozporządzenia przez tę osobę, a cechą charakterystyczną samego przestępstwa jest dobrowolność decyzji pokrzywdzonego o rozporządzeniu mieniem, której towarzyszy jednak brak świadomości co do rzeczywistych skutków tego rozporządzenia⁵. Wskazane elementy stanowią znamiona oszustwa, a sprawca dla zaistnienia bytu przestępstwa powinien je wszystkie obejmować zamiarem bezpośrednim⁶.

³Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151), dalej: k.w.

⁴Na popularyzację analizowanego zagadnienia duży wpływ wywarła aktywność Mikołaja Maleckiego, często podejmującego tę kwestię na łamach mediów społecznościowych i na swoim portalu DogmatyKarnisty.pl, wskazując jednoznacznie, że nie da się oszukać kasy samoobsługowej. Swoje rozważania podsumował w artykule *Kradzież przy użyciu kasy samoobsługowej w sklepie*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 10, s. 28–43. Natomiast Tomasz Tyburcy stwierdził, że przeklejenie kodu kreskowego z innej tańszej rzeczy w celu zapłaty mniejszej ceny należy jego zdaniem kwalifikować jako oszustwo, a nie kradzież, jednak nie uargumentował swojej tezy. Por. T. Tyburcy, *Czas usiłowania i dokonania kradzieży w sklepie samoobsługowym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 51, s. 13–26.

⁵Więcej na ten temat zob. M. Gałązka, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. siódme, 2021, Legalis; M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, 2022, Lex.

⁶M. Gałązka, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), op. cit., teza 14.

Orzeczenia kwalifikujące przestępstwa dokonywane przy pomocy kas samoobsługowych jako oszustwa występują regularnie od wielu lat. Niestety, większość z nich pochodzi z sądów rejonowych, przez co zwykle pozbawione są dogłębnych analiz prawnych przedstawiających argumentację za rozpoznaniem danego czynu jako oszustwo. W konsekwencji poznanie przesłanek, które skłaniają sądy do postawienia takiej oceny prawnej, jest utrudnione, niemniej jednak w pewnym zakresie możliwe.

W każdym przypadku warunkiem przypisania odpowiedzialności karnej za oszustwo jest ustalenie tożsamości osoby wprowadzonej w błąd lub tożsamości osoby, której błąd, w jakim już wcześniej pozostawała, wykorzystano, oraz rozporządzającego mieniem⁷. Dodatkowo, co podkreślono w licznych orzecznictwie, konieczne jest istnienie związku przyczynowego między zachowaniem sprawcy a zachowaniem pokrzywdzonego i rezultatem w postaci niekorzystnego rozporządzenia mieniem przez tego ostatniego, gdyż nie jest możliwe popełnienie oszustwa jeżeli pokrzywdzony dokonuje rozporządzenia mieniem bez wiedzy i woli sprawcy lub gdy sprawca dokonuje określonych czynności bez wiedzy i woli pokrzywdzonego⁸. Istota oszustwa wiąże się z koniecznością dokonania rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem przez bezpośredniego adresata działań sprawcy⁹.

W wyroku Sądu Rejonowego w Toruniu z 25 sierpnia 2022 r., sygn. akt II K 1868/21¹⁰ wskazano, że oskarżony „(...) podjął podstępne zabiegi zamieniając kody kreskowe towaru na tańszy. w ten sposób nie tylko oszukał system kas samoobsługowych, ale i pracowników sklepu je nadzorujących zachowanie klientów. tym samym swoim zachowaniem wyczerpał znamiona dwóch oszustw opisanych w art. 286 § 1 kk”¹¹. Nie budzi wątpliwości fakt, że osoba prawna może zostać wprowadzona w błąd, ponieważ w tym przypadku decydująca jest tu świadomość osób wchodzących w skład jej organu. Natomiast w kwestii pozostałych osób jest to możliwe pod warunkiem, gdy z uwagi na zakres uprawnień i obowiązków mają kompetencje do podejmowania decyzji o rozporządzaniu mieniem należącym do tej osoby prawnej¹². W tym miejscu należy jeszcze podkreślić, że polska doktryna prawa karnego nie utożsamia znamienia „rozporządzenia” z tego artykułu z terminem prawa cywilnego „czynności rozporządzające”. Współcześnie raczej przez owo pojęcie rozumie się wszystkie czynności prowadzące do zmiany we władaniu mieniem¹³. Mimo takiej semantyki wątpliwe wydaje się, aby pracownicy nadzorujący linię kas przywołani w orzeczeniu, którymi zazwyczaj są ochroniarze, dokonali rozporządzenia mieniem pod wpływem oszustwa. Mało prawdopodobne jest, żeby posiadali tego typu uprawnienia. Wynika z tego, że nawet jeśli taka osoba została wprowadzona w błąd, to nie miałyby ona kompetencji do

⁷ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), op. cit., Lex, teza 85.

⁸ Ibidem, teza 20.

⁹ T. Oczkowski, *Oszustwo*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, seria: System Prawa Karnego, t. 9, Warszawa 2011, s. 142.

¹⁰ Wyrok SR w Toruniu z 25 sierpnia 2022 r., sygn. akt II K 1868/21, Lex nr 3410981.

¹¹ Pisownia oryginalna.

¹² M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), op. cit., teza 85.

¹³ Na temat znamienia rozporządzania zob. A.N. Preibisz, *Niekorzystne rozporządzenie mieniem jako znamię oszustwa (art. 286 § 1 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 10, s. 63–81.

rozporządzania mieniem, co pociąga za sobą dekomplementację znamion czynu zabronionego, ponieważ określenie „inna osoba” odnosi się tylko do osoby fizycznej mającej uprawnienie do rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem¹⁴. Kolejna kwestia to oszukanie systemu kas samoobsługowych. Już w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 25 września 2014 r., sygn. akt II AKa 74/14¹⁵ podkreślono, że tylko człowiek jako istota wyposażona w intelekt i świadomość może podejmować określone decyzje woli dotyczące rozporządzenia jakimś mieniem i tylko człowiek może być wprowadzony w błąd lub pozostawać w takim błędzie. Podaje to w wątpliwość kwestię możliwości oszukania systemu komputerowego w kontekście realizacji znamion z art. 286 § 1 k.k. Jednak głębsze rozważania tej kwestii zostaną podjęte w dalszej części niniejszego artykułu.

Kolejne nietrafne sformułowania można spotkać w innych sentencjach wyroków: „wprowadzając w błąd, co do ceny i rodzaju wyżej wymienionych produktów”¹⁶ lub „poprzez wprowadzenie w błąd co do faktycznej ceny towaru”¹⁷. W przywołanych przypadkach pominięto kwestię ustalenia tożsamości osoby wprowadzonej w błąd, przytaczając bliżej nieokreślone znamię wprowadzenia w błąd co do ceny lub rodzaju towaru, co nie mieści się w dyspozycji art. 286 § 1 k.k. Można także zauważyć praktykę ogólnego stwierdzenia, że oskarżony „doprowadził do niekorzystnego rozporządzenia mieniem”¹⁸ spółkę, jednak bez wskazania zindywidualizowanego podmiotu, który został wprowadzony w błąd i który w imieniu osoby prawnej uprawniony jest do rozporządzenia mieniem. Podobne problemy praktyczne wskazał Mikołaj Małecki, analizując wyrok Sądu Rejonowego w Olsztynie z 30 września 2014 r., sygn. akt VII K 830/14, słusznie zaznaczając, że kodeksowy wymóg wprowadzenia w błąd innej osoby oznacza, że musi być to podmiot faktycznie zindywidualizowany, a ponadto w taki właśnie sposób oznaczony w opisie czynu przypisanego sprawcy w wyroku skazującym¹⁹. Co prawda odmienny pogląd wyraził Sąd Apelacyjny w Rzeszowie, uznając, że dla przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej z art. 286 § 1 k.k. nie jest niezbędnym warunkiem ustalenie tożsamości podmiotowej osoby wprowadzonej w błąd i rozporządzającej mieniem²⁰, jednak zdanie to należy uznać za odosobnione, jak i nietrafne²¹.

Warto zaznaczyć, że w konkretnych okolicznościach działalność sprawcy w sklepie może zostać zakwalifikowana jako oszustwo, czego przykładem jest wyrok Sądu Rejonowego w Legionowie z 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt II K 132/17, gdzie oskarżona kilkakrotnie „położyła na wagę torebkę z orzechami ziemnymi, podtrzymywała ją podczas ważenia i uzyskała zaniżoną wagę tj. 0,306 kg o wartości 3,34 zł. Rzeczywista waga kupowanego produktu wynosiła 0,422 kg i cenę 4,60 zł. Oskarżona udała się do kasy i przedstawiła zważone przez siebie produkty, wprowadziła w ten sposób w błąd

¹⁴ Wyrok SA w Białymstoku z 26 listopada 2021 r., sygn. akt II AKa 152/21, Lex nr 3343154.

¹⁵ Wyrok SA w Szczecinie z 25 września 2014 r., sygn. akt II AKa 74/14, Lex nr 1527205.

¹⁶ Wyrok SR w Opolu z 15 października 2018 r., sygn. akt II K 371/18, Lex nr 2776093.

¹⁷ Wyrok SO w Poznaniu z 6 kwietnia 2017 r., sygn. akt IV Ka 273/17, Lex nr 2293113.

¹⁸ Wyrok SR w Opolu z 7 czerwca 2018 r., sygn. akt II K 276/18, Lex nr 2776293.

¹⁹ M. Małecki, op. cit., s. 39.

²⁰ Wyrok SA w Rzeszowie z 30 kwietnia 2013 r., sygn. akt II AKa 26/13, Lex nr 1315706.

²¹ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), op. cit., teza 85.

pracownika kasy (...)”²². Kazus ten prezentuje inny sposób działania sprawcy niż na przedstawionych wcześniej przykładach. W tym wypadku oskarżona najpierw na wadze samoobsługowej zaniżyła wagę nabywanych produktów, a następnie udała się do kasy obsługiwanej przez konkretnego pracownika sklepu, któremu podała produkty wprowadzając go w ten sposób w błąd, co do faktycznej ceny i wagi. Tym, co odróżnia przedstawiony stan faktyczny od wcześniejszych, jest to, że w końcowej fazie działania rozporządzenia mieniem dokonał zindywidualizowany podmiot, jakim był pracownik sklepu uprawniony do rozporządzania mieniem w imieniu osoby prawnej. W przypadku zaistnienia bytu oszustwa dopuszczalne są sytuacje, w których pokrzywdzony nie otrzymuje w całości oczekiwanego ekwiwalentu swojego świadczenia²³, co miało miejsce w podanym przykładzie.

Kwalifikacja prawna jako kradzież

Kradzież jako czyn przepołowiony została stypizowana w art. 119 § 1 k.w. oraz w art. 278 § 1 k.k. Czynność wykonawcza kradzieży ogranicza się tylko do zaboru, który polega na wejściu w posiadanie rzeczy, która do czasu czynu sprawcy była we władaniu innej, uprawnionej osoby. Aby mówić o zaistnieniu bytu kradzieży, to sprawcy w przypadku dokonywania zaboru musi towarzyszyć zamiar kierunkowy, jakim jest chęć przywłaszczenia cudzej rzeczy²⁴. W odniesieniu do rzeczony kwestii wyroki i uzasadnienia sądów rejonowych, kwalifikujące przestępstwa dokonywane przy pomocy kasy samoobsługowej jako kradzież zwykle, ograniczają się do lakonicznego stwierdzenia, że sprawca „ukradł” określone towary, nie analizując dlaczego przyjęto taką, a nie inną kwalifikację prawną czynu.

Wyjątkiem jest tutaj postanowienie Sądu Rejonowego w Pile z 14 października 2022 r., sygn. akt II K 414/2²⁵, gdzie umorzono postępowanie karne przeciwko oskarżonemu o czyn z art. 286 § 1 i 3 k.k. z uwagi na brak znamion czynu zabronionego. Zdaniem sądu oskarżony „wprowadził w błąd” kasę samoobsługową, lecz jedynie w rozumieniu przenośnym. Jak podaje Tomasz Oczkowski, *modus operandi* sprawców kradzieży może być przeróżny i w sytuacji, gdy sprawca stosuje, co prawda, podstępne zabiegi, ale uzyskanie określonej rzeczy następuje w wyniku samodzielnego działania sprawcy, nie dochodzi do dokonania przestępstwa oszustwa²⁶. Nawet jeżeli sprawca wprowadza w błąd pokrzywdzonego co do pewnych okoliczności (np. pozoruje wypadek i doprowadza pokrzywdzonego do opuszczenia samochodu czy też na skutek błędnych informacji doprowadza pokrzywdzonego do wyjścia z mieszkania), w wyniku czego może

²² Wyrok SR w Legionowie z 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt II K 132/17.

²³ T. Oczkowski, op. cit., s. 139.

²⁴ T. Oczkowski, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. szóste, 2023, Legalis, teza 10.

²⁵ Postanowienie SR w Pile z 14 października 2022 r., sygn. akt II K 414/22, opublikowane na portalu DogmatyKarnisty.pl.

²⁶ T. Oczkowski, *Oszustwo*, [w:] R. Zawłocki (red.), op. cit., s. 138.

dokonać zaboru rzeczy, to czyn sprawcy będzie wyczerpywał znamiona kradzieży²⁷. Z takimi sytuacjami mamy zwykle styczność przy przestępstwach dokonywanych przy użyciu kasy samoobsługowej. W przytoczonym orzeczeniu jednoznacznie stwierdzono, że można byłoby jedynie rozważać zakwalifikowanie takiego czynu jako kradzież. Dalej słusznie zauważono, że dla bytu zaistnienia przestępstwa oszustwa konieczne jest wystąpienie osoby wprowadzonej w błąd przez sprawcę. W wyroku wskazano, że tylko osoba fizyczna jest zdolna do przejawiania przeżyć intelektualnych, które można scharakteryzować jako „błąd”, co koresponduje ze stanowiskiem doktryny. W podobnym tonie wypowiedziano się także w cytowanym już wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie. Jasno stwierdzono, że „nie sposób dostrzec w materiale sprawy osoby pracownika (człowieka), którego oskarżony miałby wprowadzić w błąd swoim zachowaniem. (...) Żadna osoba, którą można uznać za działającą w imieniu sklepu, nie podjęła działania, które można by interpretować jako »rozporządzenie« mieniem”²⁸.

Podobnie wypowiedział się także Sąd Okręgowy w Zielonej Górze, dostrzegając błędną kwalifikację czynu sądu pierwszej instancji, który uznał, że zachowanie oskarżonego wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 286 § 3 k.k., mimo że ocena zachowania oskarżonego powinna doprowadzić sąd do wniosku, że oskarżony dopuścił się wykroczenia kradzieży z art. 119 § 1 k.w.²⁹ W swojej argumentacji sąd drugiej instancji odwołał się m.in. do linii orzeczniczej dotyczącej posługiwania się w bankomacie skradzioną kartą płatniczą, zaznaczając, że tak samo jak w przypadku kradzieży (wyłaty) gotówki z bankomatu, tak samo w czasie skanowania towaru na kasie samoobsługowej mamy do czynienia z automatem, nie zaś z żywą osobą. „Bowiemy jak nie da się dokonać oszustwa »bankomatu«, tak samo nie można »oszukać« maszyny w postaci kasy samoobsługowej w rozumieniu art. 286 k.k.”³⁰. Jasno podkreślono, że do kwalifikacji czynu sprawcy w zakresie art. 286 § 3 k.k. zabrakło elementarnego czynnika, jakim jest osoba – żywy człowiek, którego oskarżony w sposób celowy i zamierzony oszukałby celem osiągnięcia korzyści majątkowej. Teza ta wkomponowała się już w istniejące orzecznictwo, że tylko osoba fizyczna może być podmiotem działania mającego na celu wprowadzenie w błąd. „Nie może bowiem budzić wątpliwości, że oskarżony, mimo bezprawności działania, w chwili czynu nie wprowadził w błąd żadnego człowieka, nie wykorzystał błędnego postrzegania rzeczywistości przez konkretną osobę, a jedynie wykorzystał maszynę, zaprogramowaną przez człowieka do zrealizowania przestępczego działania” – stwierdził Sąd Okręgowy w Zielonej Górze w swoim uzasadnieniu.

²⁷ Idem, *Niekorzystne rozporządzenie mieniem jako skutek przestępstwa oszustwa*, [w:] *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarce*, 2004, Lex.

²⁸ Postanowienie SR w Pile...

²⁹ Wyrok SO w Zielonej Górze z 19 maja 2022 r., sygn. akt VII Ka 3/22, opublikowany na portalu DogmatyKarnisty.pl.

³⁰ Odwołanie to dotyczy kwalifikacji prawnej czynu sprawców, którzy dokonali zaboru cudzej karty płatniczej, a następnie za jej pomocą dokonali nieuprawnionego pobrania pieniędzy z bankomatu. Orzeczenia kwalifikują takie zachowania zarówno z art. 278 § 1 k.k. jak i z art. 279 § 1 k.k. Zob. R. Signerski, *Kwalifikacja prawna wyłaty pieniędzy z bankomatu przy pomocy podrobionej/skradzionej karty płatniczej*, 2017, Lex.

Na dotychczas podnoszone aspekty wskazał także Sąd Rejonowy w Toruniu w wyroku z 24 listopada 2022 r., sygn. akt II K 811/22, jednoznacznie stwierdzając, że analiza art. 286 § 1 k.k. prowadzi do wniosku, że proceder wykorzystujący kasę samoobsługową do zaboru mienia bez uiszczenia stosownej zapłaty nie wyczerpuje znamion przestępstwa scharakteryzowanego jako oszustwo. Trafnie wyartykułowano, że nie można mylić cywilnoprawnego rozporządzenia mieniem, konstytuującego zawarcie umowy sprzedaży, z rozporządzeniem mieniem na skutek błędu w sensie wymaganym przez art. 286 § 1 k.k. Tezę tę postawiono na tle następującej argumentacji: „W danej sytuacji faktycznej klient rejestruje przy kasie samoobsługowej fikcyjną transakcję, jednocześnie zabierając ze sobą inną rzecz bez uiszczenia zapłaty, właściciel sklepu nie podejmuje zazwyczaj żadnej decyzji rozporządzającej mieniem na skutek wprowadzenia go w błąd. Osoba ta może nie mieć w ogóle pojęcia o konkretnych transakcjach zawieranych masowo przy kasach samoobsługowych w danym sklepie (nie wie o rodzaju czy ilości zabieranego towaru)”. Dalej wskazano, że „(...) osobą rozporządzającą mieniem nie jest również pracownik ochrony czuwający nad przestrzeganiem porządku i regulaminu sklepu czy chroniący mienie przed bezprawnym zaborem. Również sam nadzór nad prawidłowym działaniem kasy i poprawnością wprowadzanych do niej danych nie jest czynnością rozporządzającą mieniem zabieranym przez klientów”³¹.

W kontekście kradzieży problematyczna jest natomiast kwestia kwalifikacji prawnej samej czynności polegającej na podmianie kodów kreskowych, a mianowicie czy dochodzi tutaj do usiłowania, czy do przygotowania. Wydaje się to istotne choćby dla personelu ochrony, który na bieżąco monitoruje zachowanie klientów sklepu. Istota przygotowania polega na stworzeniu warunków sprzyjających przedsięwzięciu zachowań zmierzających do jego dokonania. Jest ogniwiem pośrednim w kierunku dokonania czynu zabronionego, a samo przygotowanie pośrednio zmierza do dokonania czynu zabronionego³². Z kolei istotą usiłowania jest zachowanie sprawcy zmierzające bezpośrednio do urzeczywistnienia znamion czynu zabronionego, do czego jednak nie dochodzi. Wszystkie przesłanki usiłowania powinny być ustalane *in concreto*, w odniesieniu do określonego czynu zabronionego³³, czyli w przypadku omawianego problemu w zakresie przestępstwa kradzieży. Tomasz Tyburcy uznał, że gdy sprawca usuwa zabezpieczenia z rzeczy (kodu), to mamy styczność z przygotowaniem. Tezę tę postawił na tle swoich rozważań dotyczących czasu usiłowania i dokonania kradzieży w sklepie samoobsługowym, jednak kwestii tej nie odniósł do działań związanych z samymi kasami samoobsługowymi³⁴. Wydaje się jednak, że wniosek będzie identyczny. Podstępne działania sprawcy, polegające na podmianie kodów kreskowych na wybranych produktach, należałoby uznać za przygotowanie do kradzieży. Natomiast kwestię

³¹ Zob. dalszą argumentację sądu: wyrok SR w Toruniu z 24 listopada 2022 r., sygn. akt II K 811/22, Lex nr 3514093.

³² Więcej na temat przygotowania: E. Stefańska, [w:] R. A. Stefański (red.), op. cit.

³³ Na temat usiłowania zob. T. Sroka, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. piąte, 2021, Legalis.

³⁴ T. Tyburcy, op. cit., s. 20.

usiłowania kradzieży należałoby prawdopodobnie rozważać na tle interwencji ochrony sklepu, gdy przy skanowaniu produktu przez sprawcę zauważono by pewne nieprawidłowości, ponieważ – jak podkreśla się w doktrynie i w orzecznictwie – dla zrealizowania znamienia skutku przestępstwa kradzieży muszą zostać spełnione łącznie dwa warunki: 1) pozbawienie przez sprawcę osoby uprawnionej władztwa nad rzeczą; 2) objęcie tej rzeczy przez sprawcę we władanie. Wyjęcie rzeczy spod władztwa osoby uprawnionej i podjęcie działań mających na celu zabranie jej z miejsca, w którym się znajduje, które nie zostają jednak ukończone wyniesieniem rzeczy ze względu na interwencję osób trzecich, nie może zostać uznane za wypełnienie ustawowych znamion zaboru rzeczy³⁵.

Kwalifikacja prawna jako tzw. oszustwo komputerowe

Z uzasadnienia rządowego projektu Kodeksu karnego wynika, że wprowadzenie oszustwa komputerowego było niezbędne, gdyż tradycyjne pojęcie oszustwa zawiera znamiona które przy komputerowym oszustwie nie są spełniane, choć nienależna korzyść majątkowa jest osiągana (np. „wprowadza w błąd inną osobę”, „wyzyskuje jej błąd”, „niezdolność do należytego pojmowania przedsiębranego działania”, „doprowadza ją do niekorzystnego rozporządzenia mieniem”)³⁶. W przypadku tzw. oszustwa komputerowego (art. 287 k.k.) w odróżnieniu od klasycznego oszustwa przedmiotem wykonawczym czynu sprawcy nie jest człowiek, lecz urządzenie będące częścią systemu informatycznego funkcjonującego automatycznie lub nośnik, na którym zapisane są dane informatyczne³⁷. Jak wskazano w cytowanym wcześniej orzeczeniu Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, „nie budzi żadnych wątpliwości fakt, że oskarżony działał świadomie i w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”³⁸, wykorzystując do tego celu maszynę, czyli kasę samoobsługową. Dokonując powierzchownej analizy, można zakwalifikować czyn sprawcy jako właśnie tzw. oszustwo komputerowe. Czynnością sprawczą tego przestępstwa jest działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia, wpływając na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienianie, usuwanie albo wprowadzanie nowych zapisów informatycznych. Jak podkreśla się w doktrynie, w praktyce często manipulowanie danymi informatycznymi wyczerpuje zarazem znamiona wpływania oraz zmieniania zapisu, jego usuwania czy wprowadzania nowego zapisu. Oznacza to, że zakresy poszczególnych znamion czynnościowych przestępstwa z art. 287 k.k. w pewnej mierze się pokrywają³⁹. W zachowaniach mieszczących się w granicach omawianego czynu część doktryny wyróżnia tzw. *input manipulation*, czyli wprowadzanie do komputera nieprawdziwych danych, najczęściej przez uprawnionego użytkownika, celem uzyskania korzyści majątkowej⁴⁰.

³⁵ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), op. cit., tezy 33 i 35.

³⁶ M. Gałązka, [w:] A. Grzeškowiak, K. Wiak (red.), op. cit.

³⁷ Ibidem, teza 9.

³⁸ Wyrok SO w Zielonej Górze...

³⁹ G. Łabuda, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, 2021, Lex, teza 10.

⁴⁰ Ibidem, teza 1.

Kwalifikacja prawna typowych czynów przestępnych, dokonywanych przy pomocy kasy samoobsługowej, jako oszustwo komputerowe byłoby błędne. W celu zaistnienia bytu przestępstwa z art. 287 § 1 k.k. musi wypełniać ustawowe znamię działania „bez upoważnienia”, a sprawca czynu jako klient sklepu bez wątplenia jest uprawniony do obsługi kas samoobsługowych oraz do wprowadzania do nich danych po przesz skanowanie różnych produktów. Nie wyczerpuje znamion z art. 287 k.k. sprawca, który nadużywa swojego uprawnienia dla wykonania czynności w nim określonych. W takim przypadku sprawca działa z reguły w granicach upoważnienia, a przepis art. 287 § 1 k.k. nie stanowi o nadużyciu upoważnienia, lecz o jego braku, a zatem nie może mieć zastosowania, jeśli takie upoważnienie istnieje⁴¹. Wynika to z literalnego brzmienia tego przepisu. Także sądy powszechne nie podejmują się kwalifikacji wspomnianych czynów jako oszustwa komputerowego.

Podsumowanie

Przedstawione rozważania wskazały wątpliwości wiążące się z kwalifikacją prawną przestępstw dokonywanych przy pomocy kasy samoobsługowej jako oszustwa na podstawie art. 286 k.k. Mimo że powierzchowna analiza takich czynów może sugerować, iż mamy właśnie styczność z oszustwem m.in. przez podstępne działania sprawców, to jednak brak czynnika ludzkiego przy tego typu działaniach jest głównym powodem istnienia wątpliwości co do takiej kwalifikacji prawnej. Jak wielokrotnie wskazano, tylko osoba fizyczna może przejawiać przeżycia psychiczne charakteryzujące się jako „błąd”. Automat da się w tym przypadku „oszukać” tylko w przenośni. Problem pojawia się także w przypadku wskazania osoby rozporządzającej mieniem. Kwestie te należą do znamion przestępstwa oszustwa, a w konsekwencji ich brak oraz niemożliwość wskazania pociąga za sobą dekomplementację znamion czynu zabronionego, co uniemożliwia ukaranie sprawcy. Również niemożliwe w tym przypadku jest pociągnięcie do odpowiedzialności na podstawie art. 287 k.k., czyli tzw. oszustwa komputerowego.

Udzielając odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie, na podstawie analizy orzecznictwa i stanowiska doktryny należy stwierdzić, że słuszne jest kwalifikowanie typowych przestępstw dokonywanych przy pomocy kasy samoobsługowej jako kradzież na podstawie art. 278 k.k. i 119 k.w. Szerokie rozumowanie czynności sprawczej zaboru pozwala na taką kwalifikację. Sprawca, działając przy kasie samoobsługowej, *de facto* stosuje podstępne działania, aby dokonać zaboru rzeczy, za którą zapłacił mniej niż rzeczywiście powinien. Nie ma w tym wszystkim czynnika ludzkiego, który mógłby zostać wprowadzony w błąd, a następnie dokonać rozporządzenia rzeczą.

Również biorąc pod uwagę taką kwalifikację prawną czynu, w toku podjętych rozważań wymaga stwierdzenia, że sama czynność podmiany kodów kreskowych z droższego na tańszy powinna być traktowana jako przygotowanie do przestępstwa kradzieży, którego istotą jest stworzenie warunków sprzyjających przedsięwzięciu zachowań zmierzających do dokonania przestępstwa.

⁴¹J. Lachowski, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. trzecie, 2020, Lex, teza 4.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, 2022, Lex.
- Gałązka M., [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. siódme, 2021, Legalis.
- Lachowski J., [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. trzecie, 2020, Lex.
- Łabuda G., [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, 2021.
- Małecki M., *Kradzież przy użyciu kasy samoobsługowej w sklepie*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 10.
- Oczkowski T., *Niekorzystne rozporządzenie mieniem jako skutek przestępstwa oszustwa*, [w:] *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, 2004, Lex.
- Oczkowski T., *Oszustwo*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, seria: System Prawa Karnego, t. 9, Warszawa 2011.
- Oczkowski T., [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. szóste, 2023, Legalis.
- Preibisz A.N., *Niekorzystne rozporządzenie mieniem jako znamię oszustwa (art. 286 § 1 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 10.
- Signerski R., *Kwalifikacja prawna wypłaty pieniędzy z bankomatu przy pomocy podrobionej/skradzonej karty płatniczej*, 2017, Lex.
- Sroka T., [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. piąte, 2021, Legalis.
- Tyburcy T., *Czas usiłowania i dokonania kradzieży w sklepie samoobsługowym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 51.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138).

Orzecznictwo

- Postanowienie SR w Pile z 14 października 2022 r., sygn. akt II K 414/22, opublikowane na portalu DogmatyKarnisty.pl.
- Wyrok SA w Białymstoku z 26 listopada 2021 r., II AKa 152/21, Lex nr 3343154.
- Wyrok SA w Rzeszowie z 30 kwietnia 2013 r., sygn. akt II AKa 26/13, Lex nr 1315706.
- Wyrok SA w Szczecinie z 25 września 2014 r., sygn. akt II AKa 74/14, Lex nr 1527205.
- Wyrok SO w Poznaniu z 6 kwietnia 2017 r., sygn. akt IV Ka 273/17, Lex nr 2293113.

Wyrok SO w Zielonej Górze z 19 maja 2022 r., sygn. akt VII Ka 3/22, opublikowany na portalu DogmatyKarnisty.pl

Wyrok SR w Opolu z 7 czerwca 2018 r., sygn. akt II K 276/18, Lex nr 2776293.

Wyrok SR w Opolu z 15 października 2018 r., sygn. akt II K 371/18, Lex nr 2776093.

Wyrok SR w Toruniu z 25 sierpnia 2022 r., sygn. akt II K 1868/21, Lex nr 3410981.

Wyrok SR w Toruniu z 24 listopada 2022 r., sygn. akt II K 811/22, Lex nr 3514093.

Źródła internetowe

Łukaszewicz A., *Metoda na kody kreskowe: samoobsługa pomaga złodziejom*, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art37787921-metoda-na-kody-kreskowe-samoobsługa-pomaga-złodziejom>.

Offences committed by means of a self-service cash register – legal qualification of the act

Summary

Technological development has led to the introduction of self-service cash registers in shops, with the help of which perpetrators carry out offences usually involving scanning the bar code of a cheaper product instead of the code of the goods actually purchased by the perpetrator. Consequently, two lines of jurisprudence have emerged for the legal qualification of this act. In this article, selected case law qualifying these acts as fraud (Article 286 of the Penal Code) or as theft (Article 119 of the Penal Code and Article 279 of the Penal Code) is analysed and confronted with the position of doctrine and case law to date. Thus, the problems and contradictions involving the legal qualification of the act as fraud due to the lack of a human factor that could be misled and lead to the disposition of the thing were demonstrated. It seems appropriate to qualify this type of act as theft.

Keywords: self-service checkout, theft, fraud, criminal law, new technologies